

Марія Іванченко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства,
Львівський державний університету безпеки життєдіяльності
<https://orcid.org/0000-0001-7363-4600>
м. Львів, Україна

Концепт *BETRAYAL* в англійській мовній свідомості: асоціативний аспект

The concept of *BETRAYAL* in English language consciousness: associative aspect

Анотація. Дослідження вербалізованих одиниць пам'яті та відношень між ними є ефективним способом реконструкції мовної свідомості. Асоціативний експеримент вважається надійним способом вивчення специфіки мовної свідомості носіїв мови, оскільки являє собою вербально-асоціативну мережу, яка дає змогу дослідити закладені у підсвідомості людини зв'язки із різними об'єктами та поняттями зовнішнього світу.

Асоціативний профіль слова-стимулу – це фрагмент образу світу того чи іншого етносу, відображеного у свідомості «середнього» носія культури, його мотивів та оцінок і, відповідно, його культурних стереотипів. Вербальні реакції, вказують на зміст, що входить до національного ментального образу конкретного концепту.

Асоціативний експеримент дозволив виявити вербальні, тобто лексичні матеріалізовані реакції респондентів на слово-стимул *betrayal*. Отримані реакції дають вербалізоване представлення досліджуваного концепту відображене та закріплене у свідомості носія мови.

Результати проведеного експерименту показують, що у англійській мовній свідомості концепт *BETRAYAL* асоціюється перш за все із особою-зрадником. Англіїці чітко ідентифікують суб'єктів зради – це конкретні особи (історичні, публічні, політичні діячі, герої мультфільмів та літературних творів) з якими об'єкти зради перебували у близьких, довірливих стосунках. Характерними рисами зрадників є підступність, відсутність емпатії, прагнення свідомо зробити боляче. Мотивацією поведінкових сценаріїв таких осіб є обман, шахрайство, пошук власної вигоди. У мовній свідомості носіїв англійської мови така поведінка вербалізується як ганебний вчинок, злочин, який повинен бути покараний. Зрада викликає негативні емоції, та характеризується як згубна, деструктивна, як така, що викликає огиду.

Ключові слова: асоціативний експеримент, мовна свідомість, концепт, вербалізація, асоціація.

Summary. *The study of verbalized memory units and the relationships between them is an effective way of reconstructing language consciousness. The associative experiment is a reliable way of studying the specifics of native speakers' language consciousness, as it is a verbal-associative network that helps to explore the connections with various objects and concepts laid down in a person's subconscious.*

The associative profile of the word-stimulus is a fragment of the ethnic group world image, reflected in the consciousness of the "average" culture bearer, his motives and assessments and, accordingly, his cultural stereotypes. Verbal reactions indicate the content included in the national mental image of a specific concept.

The associative experiment made it possible to reveal verbal, that is, lexically materialized reactions of respondents to the word-stimulus betrayal. The received reactions give a verbalized representation of the researched concept reflected and fixed in the consciousness of the native speaker.

The results of the conducted experiment show that the concept BETRAYAL is associated primarily with a traitor in the English language consciousness. The English clearly identify the subjects of betrayal – these are specific persons (historical, public, political figures, heroes of cartoons and literary works) with whom the objects of betrayal were in a close, trusting relationship. The characteristic features of traitors are treachery, lack of empathy, and the desire to hurt deliberately. The motivation behind the behavioral scenarios of such persons is deception, fraud, and the search for personal gain. In the language consciousness of English speakers, such behavior is verbalized as a shameful act, a crime that must be punished. Betrayal causes negative emotions, and is characterized as harmful, destructive, disgusting.

Key words: *associative experiment, language consciousness, concept, verbalization, association.*

Вступ. В останні десятиліття сама людина стала критерієм постановки цілей і вибору методів дослідження в таких науках, як лінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, нейролінгвістика та ін. Зміщення наукового фокусу передбачає запозичення не тільки термінів і понять з традиційних наук про людину, а й методи наукових досліджень. У рамках антропоцентричної парадигми в сучасній лінгвістичній науці одне з провідних місць посідає асоціативний експеримент, в якому одиницями аналізу є асоціації.

Асоціації перебувають у центрі уваги лінгвістичної науки, оскільки вони визначаються «самою природою мовного знака», «значення якого не є фіксованим, а залежить від певних суб'єктивних і об'єктивних факторів, тобто не тотожне як це подається в словниках» [1, с. 29]. Зв'язок між концептом і його символічним вираженням відбувається переважно через слово. А з поняттям (яке позначається) слово пов'язане через ряд асоціацій. За таких умов аналіз асоціацій дає досліднику інформацію не лише про принципи актуалізації середовища мовними одиницями, а й про картину світу

певної мовної спільноти, ментальність, мотиви поведінки, оцінки, стереотипи та культуру її представників.

Немає нічого в суспільному житті, чого б не було в індивідуальних умах; але майже все, що вони мають, забирають у суспільства. Зважаючи на це, матеріали асоціативного експерименту можна розглядати як «асоціативний профіль» образів свідомості, характерних для даної культури та мови, який інтегрує ментальні та чуттєві знання, якими володіє певна етнічна група [5, с. 127].

Асоціативний експеримент вважається одним із найефективніших прийомів, необхідних для вивчення будь-якого концепту, оскільки він дає змогу виявити найбільшу кількість когнітивних особливостей концепту, релевантних для поточного стану свідомості [2, с. 29]. Інтерпретація результатів асоціативного експерименту дає змогу окреслити компоненти структури концепту, а також встановити значущість концепту для представників певної мовної спільноти.

Методологія та методи дослідження. Експеримент вважається одним із провідних методів більшості наукових досліджень. У лінгвістиці – це методи дослідження різноманітних мовних проблем, які дають змогу описати особливості мовних явищ, які цікавлять дослідника, у попередньо змодельованих, керованих і контрольованих умовах.

Асоціативний експеримент посідає особливе місце серед інших способів реконструкції мовної свідомості, перш за все завдяки тому, що він дає змогу виявити ментальний лексикон мовної спільноти, її вербальну пам'ять і культурні стереотипи. Мовні дослідження не повинні обмежуватися аналізом системних зв'язків і різножанрових дискурсів, а можуть бути доповнені аналізом асоціацій, які є формами відображення мовної пам'яті певного народу. Ефективність використання асоціативного експерименту як методу лінгвістичного аналізу неодноразово доведена вченими і забезпечується тим, що, будучи учасником, «носієм мови виступає не тільки як інформатор, який повідомляє про своє знання мови, а й як респондент зі своєю системою цінностей і мотивів» [7, с. 66]. Це дозволяє певним чином «проникнути» в глибинні концептуальні структури мовної свідомості, в основі яких лежать архетипи, міфи, символи, що балансують на межі свідомість/підсвідомість людини [4, с. 71].

Для визначення місця концепту BETRAYAL в англomовній картині світу було використано вільний асоціативний експеримент, який передбачає реакцію кількох перших реакцій на слово-стимул *betrayal*. Такий спосіб організації забезпечує «повноцінну чистоту» реакцій на прямо запропонований однослівний стимул і максимальну достовірність отриманих результатів. Ступінь достовірності

результатів прямо пропорційний кількості інформантів (не менше 100 осіб), що дає змогу відокремити часті асоціації від індивідуальних і тим самим «зменшити суб'єктивні психолінгвістичні показники» [3, с. 36].

Отже, враховуючи вищезазначене, до експерименту було залучено 130 мешканців Лондона (Англія) віком від 18 до 25 років з різним рівнем освіти: студенти коледжів та університетів, респонденти зі ступенем бакалавра та магістра.

Кожен учасник експерименту отримав лист-анкету з супровідними поясненнями та короткою інструкцією щодо її заповнення. Питання були сформульовані чітко та зрозуміло для респондентів різного соціального статусу, віку, освіти та статі.

Вступна частина анкети містила коротке пояснення перебігу та мети експерименту. Після цього учасники вказували інформацію про свій вік, освіту та стать. Основна частина містила запитання щодо асоціацій зі словом-стимулом, що номінує досліджуване поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті проведеного асоціативного експерименту виявлено 814 реакцій на слово-стимул *betrayal*. Після кількісної обробки отриманих даних було виділено одинадцять груп асоціацій, які розкривають зміст концепту *BETRAYAL* (у дужках зазначено кількість реакцій на слово-стимул *betrayal*).

Більшість асоціативних реакцій на слово-стимул *betrayal* в англійській свідомості пов'язано з «виконавцем», суб'єктом дій, виражених словом-стимулом: 192 реакції.

Переважну більшість реакцій на слово-стимул *betrayal* серед респондентів виражає слово *friend* (15 відповідей), тобто людина, з якою довіра поєднує вірність, та його сполучення з прикметниками *close, old, ex* (28 прикладів).

В англійській свідомості зрадники – це друзі, або просто люди (*person, men, people*), з якими об'єкт зради перебуває в певній соціальній взаємодії (*partner* (9), *romantic partner* (5), *spouse* (5), *fathers* (2), *my dad* (4), *my girlfriend* (2)). З іншого боку, це супротивник (*enemy* (3)), нечесна людина (*fake* (1)), негідник (*snake* (1)), злочинець (*criminal* (4), *outlaw* (2), *pirates* (1)), шпигун, задіяний у зовнішній розвідці (*spy* (8), *mole* (10), *illegal* (4)).

Важливо зазначити, що серед отриманих реакцій існує певна гендерна асиметрія. Так, серед реакцій, пов'язаних із темою зради, гендерно марковані: *men* (4), *my dad* (4), *fathers* (2), *my girlfriend* (2).

Слова-реакції, виражені прикметниками, маркують ставлення респондентів до суб'єктів зради. Основою відносин з цими особами є високий ступінь довіри (*close, personal*), та наступні особистісні характеристики: *disloyal* (2), *selfish* (2).

Отже, у цій групі слів-реакцій чітко окреслюється опозиція «друг :: ворог». Так, з одного боку, частина респондентів відтворює у своїх відповідях уявлення про суб'єкта зради як про близьку людину, якій ви довіряєте: *friend (n), partner (n), close (adj), personal (adj)* etc. З іншого боку це людина, яка становить загрозу: *traitor (n), enemy (n), spy (n), mole (n), criminal (n), pirates (n), fake (n), snake (n), selfish (adj), disloyal (adj)*.

Частина реакцій надсилається конкретним особам: *Jude* (4 реакції); герої мультфільму: *Sasuke Uchiha* (2); історичні особи, які діяли проти своєї держави: *Benedict Arnold* (10), *Guy Fawkes* (4), *William Wallace* (1), *Edward Snowden* (4), *Anne Boleyn* (1); політичні діячі, фігуранти скандалів, пов'язаних з президентськими виборами: *Richard Nixon* (3), *Donald Trump* (4); публічні особи, які мали позашлюбні стосунки: *Adam Levine* (5), *Ned Fulmer* (5), *John Mulaney* (2), *Prince Charles* (4), *Bill Clinton* (4); політичні діячі, які беруть участь у змові проти державних діячів: *Marcus Junius Brutus* (1).

Слова-реакції, що відображають соціальні інститути, які є об'єктами зради (154 реакції).

Зрада є елементом таких форм відносин між людьми, як громада, держава, суспільство загалом. У рамках проведеного асоціативного експерименту отримано відповіді *country* (6), *state* (4). Також респонденти пов'язують зраду з системою правління *monarchy (royalty)* (6), органами в державі – *government* (10), *authority* (3). Інші реакції: *allegiance* (2), “going against your country” (2), “let them eat cake” (2).

Респонденти у своїх відповідях також називають групи людей, об'єднані на основі спільних поглядів, діяльності, творчих інтересів тощо: *community* (3), *group* (1), *movement (you belong to)* (2), *leaders* (2).

Слово-стимул *betrayal* у англійців асоціюється з такими формами суспільних відносин, які складаються й успішно функціонують на основі взаємної симпатії та спільних інтересів [8, р. 390]. Респонденти у своїх відповідях називають *affair* (28), *marriage* (14), *relationship* (15), *friendship* (9), *couple* (8), *family* (5), *lovers* (4), *family related* (8), тобто такі види соціальні зв'язки, необхідними умовами розвитку та тривалого існування яких є відкритість, щирість, довіра та підтримка [9, р. 231].

Відповідно, зрада є деструктивною для згаданих форм соціальної взаємодії: *family crisis* (7) and the end of *friendship* (10) and *undermining the place of living (family, friends)* (1).

Асоціації за суміжністю, що стосуються подій, викликаних зрадою (85).

Зрада актуалізується як фізична взаємодія тіл із застосуванням сили – удару, як правило, із застосуванням зброї. Так,

17 реакцій – це фразеологізми, до складу яких входить дієслово *to stab*: *back stabbing* (12), *being stabbing in back* (5), *to be blindsided* (1).

Учасники експерименту асоціюють *betrayal* з подіями із застосуванням зброї та насильством, вербалізованими словами-реакціями *war* (*war crimes, civil war*) (12), *fight* (5). Асоціації *betrayal* з вогнепальною зброєю також стосуються військових дій – *gun powder* (1), *firework* (2), *verb fire* (4), *adjective military* (2). Виокремлено підгрупу слів-реакцій, що позначають події, які передбачають зміни в розвитку, перебігу подій, в існуючому порядку: *revolt* (4), *political upheaval* (10).

Когнітивні ознаки деструктивності включають уявлення про *betrayal* феномен, що руйнує внутрішню єдність і цілісність: *divorce* (3), *break up* (6), *break boundary* (2).

Асоціації, пов'язані з ідеєю зради як нерелевантного результату процесу довіри (76)

Група реакцій, пов'язаних зі сприйняттям *betrayal* як несуттєвого результату процесу довіри, досить численна (76 реакцій).

Так, 53 словосполучення та словосполучення містять у своєму складі іменник довіра та похідні від нього *to trust* – *trusted* – *trustworthy*: *break of trust* (18), *loss of trust* (10), *losing trust* (5), *against values* (3), *lost of trust* (4), *etc.* Частина словосполучень утворена за допомогою лексичних одиниць, які є синонімами зазначеного іменника – *faith, value, support* (*against values* (3), *undermined faith* (2), *doesn't support* (1)). Невідповідність отриманого результату бажаному виражається поєднанням ключових концептів з лексемами *break, breach, loss, losing, lost, against, take away, behind*, які об'єднані спільною семою «позбавити». Основною ознакою цих реакцій є сема «той, кому не можна довіряти».

Асоціації за суміжністю, що пояснюють емоції, викликані зрадою (75)

Особливу виразність *betrayal* надають реакції, що асоціюють емоції з фізичним почуттям: *pain* (6), *hurt* (18), *hurtful* (4), *heartbreak* (2), чим пояснюється переважна більшість реакцій – *hurt feelings* (18), *worst feeling* (1), *regret* (2), *hated* (5), *anger* (8), *abhorrent* (1), *depression* (2), *sadness* (15).

Реакції суміжності, що відображають сценарії поведінки (61)

Для англійців *betrayal* асоціюється з такими девіантними сценаріями поведінки, як *cheating* (45), *deceiving* (2), *violation* (2), *wrong doing* (2), *lying* (9), *leaving* (1).

Асоціації за суміжністю, що стосуються покарання (45)

Учасники експерименту виявили такі вербальні реакції, як «позбавлення волі» – *jail* (25), *prison* (5), *verb to commit* (*put into prison*) (1); «покарання, страта» – *guillotine* (3), *execution* (2), *punishment* (*by*

death) (5), *revenge* (4); «несправедливість» – *false accusation* (2), *injustice* (2).

Асоціації, пов'язані з ідеєю зради як злочину (41)

Серед отриманих у результаті експерименту асоціацій чітко виділяється група «зрада – злочин». Найбільшу кількість реакцій становлять слова, що містять у своїй структурі семи «хибний»: іменники *crime* (18), *corruption* (1), *violence* (2), *scandal* (2), прикметник *unlawful* (2), *criminal* (1).

Сором за зраду у англійців асоціюється з формою поведінки, що суперечить вимогам суспільства. Сім реакцій, отриманих в експерименті, являють собою фрази, утворені з прийменником *against* іменниками *law*, *rule*, *option*: *against the law* (3), *not always right* (2), *going against a set of list of rules* (2), *against the option* (2).

Аксіологічні асоціації (41)

Виявлення оцінного компонента в семантичній структурі слово-стимула *betrayal* – це група аксіологічних асоціацій. Переважна більшість отриманих відповідей, 15 – прикметник *unfaithful*.

Решта реакцій є лексеми, за допомогою яких респонденти передають негативне ставлення до явища зради. Майже однаково кількісно (2-5 реакцій) зрада характеризується як *ultimate* (2), *unpure* (5), явище, що викликає огиду (*disgusted* (2), *bad* (4)), позбавлене цілісності – *detached* (1), і порівнюється з *darkness* (2).

Реакції, що відносять до творів мистецтва (література, музика, кінематограф) (37).

Про актуальність теми зради для англomовного суспільства свідчать асоціативні реакції на твори мистецтва (37 реакцій): музичні твори (22), література (14), фільми (1). Респонденти пов'язують досліджуване явище з популярними піснями: “*High Infidelity*”, Taylor Swift (15), *Olivia Rodrigo’s “Traitor”* (5), *Stephen Stills’ “Love The One You Have Or Don’t Live At All”* (2).

Що стосується асоціативних зв'язків з літературою, то дев'ять опитаних респондентів пов'язують слово-стимул *betrayal* з *William Shakespeare*. Зокрема, 2 реакції стосуються однієї з найвідоміших трагедій автора – “*Macbeth*”.

Є менш численні індивідуальні реакції, що стосуються творів *J. R. R. Tolkien “Lord Of The Rings”* (2), *Arthur Miller “The Crucible”* (1), *Jojo Moyes “The Last Letter From Your Lover”* (1) and *Victoria Aveyard “Red Queen”* (1).

Серед отриманих результатів є одна асоціація з фільмом: *Lion King, Directed By Jon Favreau*.

Асоціації за суміжністю (9)

Найменш чисельною є група асоціацій за суміжністю. Відповідно до теорії пам'яті, цей тип асоціації відображає в психіці людини зв'язок між об'єктами і явищами, які одночасно знаходяться в просторово-часовому континуумі. Це такі асоціації як: *love (3), love problem (1), oath (2), jealousy (1), exes (1), quilt (1)*.

Висновки з дослідження. Результати проведеного експерименту показали, що концепт BETRAYAL в англomовній свідомості асоціюється насамперед із зрадницькою людиною. Кількісні показники свідчать про різке засудження осіб, які вдаються до зради. Англіїці чітко ідентифікують суб'єктів зради, диференціюючи їх не лише за особистісними характеристиками, а й за об'єктом зради – країною, сім'єю, особистими стосунками тощо. За результатами це особи, з якими об'єкти зради перебували в близькі, довірливі стосунки. Характерними рисами зрадників є віроломство, відсутність співпереживання, бажання навмисне образити. Мотивацією сценаріїв поведінки таких осіб є обман, шахрайство та пошук особистої вигоди.

Необхідною умовою успішної соціальної взаємодії суб'єктів є довіра, відкритість, що є основою для формування та функціонування таких типів стосунків, як родинно-дружні, що актуалізуються відповідними словами-реакціями в англomовній свідомості. Невиправдання довіри кваліфікується в мовній свідомості мовців як ганебний вчинок, злочин, що суперечить загальноприйнятим нормам, правилам, законам. Неприпустимість таких дій і вчинків виражається в необхідності застосування покарання, яке полягає у позбавленні волі або навіть життя.

Зрада позиціонується англійцями як каталізатор військових дій, політичних перегонів, потрясінь і розриву відносин. Англіїці порівнюють такі дії з фізичним болем, нанесенням тілесних ушкоджень, а також смертю із застосуванням зброї. Реакцією на згадані події, дії, процеси є переживання таких негативних емоцій і почуттів, як смуток, депресія, горе, огида, ворожнеча. Крім того, значна кількість асоціацій виділяє в семантичній структурі концепту BETRAYAL оцінний компонент і характеризує це явище як шкідливе, деструктивне, позбавлене лояльності, огидне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик К.А. До питання лінгвістичного визначення терміна «асоціація». *Мовні і концептуальні картини світу*. 2019. № 1. С. 26–35.
2. Мартінек С. Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. № 52. С. 25–32.
3. Мізін К. І. Верифікація лінгвокультурної релевантності концептів за допомогою методики психолінгвістичного експерименту. *Психолінгвістика*. 2016. № 19(2). С. 32–46.

4. Мізін, К. І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології. *Мовознавство*. 2008. № 1 (244). С. 67–79.
5. Недашківська Т. Є. Прикладний аспект психолінгвістичних досліджень. *Психолінгвістика: наук.-теорет. збірник*. Переяслав-Хмельницький. 2011. № 8. С. 127–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_8_20
6. Опейда Л. (2015). Цілісність як сенс людського буття. *Людознавчі студії. Серія: Філософія*. 2015. № 32. С. 239–247.
7. Сечіна С. Побудова та аналіз асоціативного поля концепту «ідентичність» у мовній картині світу Чилі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. № 21. Т. 2. С. 65–71. URL: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.2\(45\).218218](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.2(45).218218)
8. Eve M. Is Friendship A Sociological Topic? *European J. of sociology = archives européennes de sociologie*, 2002, vol. 43, n. 3, С. 386–409. <https://doi.org/10.1017/S0003975602001157>
9. Vela-McConnell J. A. The sociology of friendship. *Cambridge Handbook Of Sociology*, К. О. Korgen (ed.). Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2017. URL: <https://doi.org/10.1017/9781316418369.024>